

پاپ تکستان

Borsat

تۈركى مەللىي استقلال مەكتۇرە سېقى قازانچى آپاق بىمۇرىھ
آپاق بىمۇرىھ: چوقانى اوغلى مەھىلى

1929 يىلىن نىڭ نەزەرەت
ئان جىنا خاڭىغان | ساير 14 | غۇرما 1931

تۈركىستانىڭ كىيىسى وضعيتى

تۈركىستانىڭ كىيىسى وضعيتى بىر كەھ ھىچ بىر (مان ياشىرىپىن
ایپاس ايدى. بولنك اوپتىكە ساۋىت مەلۇمۇتلىقى وە بۇزىكەن آلمەن
خىوسى خېلەر ايشلىك كېتىشى وە سەنى خەندە شەھە اپتەچىك
ھىچ بىر قەله قۇيىدەي. بىر بۇنىزىدە تۈركىستانىدە كىيى دەرس بىرولەنار
پائى ئىكىنچىرۇساى ئىلك بىمە دەيمىك بولغاپىنى يەك باخشى يەلكىپىز
دىن، ساۋىت مەلۇمۇتلىكىن بىر بۇنىزىن آلمەن خىوسى خېلەر
ئىلك ياردىمىك احتاج جىن اپتەسەن، خەلقىرىنك بولغۇك گەڭىرى
ئەلىك فازاتىنى ياكىلىشىمىزدان ئىين ابە آپىش امكانتىمىز.
روپىدە بولنەرىكىلەر حۆكمەت پاشىدا كېچىر اىكىن بىر بەطەر
قاڭان ايدى. اوڭانار اتلاپىندە بىلەك ھىچ بىر نۇدو اشتاڭىز
بۇلادى. تۈركىستانىدە كىيى دەلاقاب حۆكمىنى، تىكىلايىكە ئىپسە دەرس
بولنەرىكىلەر بىن قىسىدىلەر. زادە او زىغان، بەتەرىسىنى دەرس

تۈركى بىردى، تۈرك اوچاقلاردىكە كەنارىنى نازاروجى آپاق
بىمۇرىھ، لاتىن سەرقەزىلەر بىلەن.

Turklerdeki Amerikan Aksama Tarihi

أوچاقلاردىكە كەنارىنى نازاروجى آپاق بىمۇرىھ
پىشى ئەللىك بىلەن سەرقەزىلەر بىلەن بۇمان
أيچەرەن بىلەن سەرقەزىلەر بىلەن بۇمىزغا توب
أيچەرەن

İstanbul: Pangaltı Sokak No: 60
دەرىجىدەن آلمەن بىلەن سەرقەزىلەر بىلەن بۇمىزغا توب
أورتا ایپاسى باشقا ئەللىك بىلەن بىلەن بۇمىزغا توب
14 شەھىزىلەردا ۱۹۲۹ نەزەرەت
Rue du Sahibi Paris (fr)

مەللى بول، ايدىل، اورتا اسيا ئەتكىيەتىن كەندىت اپتىچى آپاق
بىمۇرىھ، عرب سەرقەزىلەر بىلەن
نەھەر دەرس

柏林 Charlottenburg مەللى بول، ايدىل، اورتا اسيا ئەتكىيەتىن كەندىت اپتىچى آپاق
Gmünden

مەللى بول، ايدىل، اورتا اسيا ئەتكىيەتىن كەندىت اپتىچى آپاق
نەھەر دەرس
Emel Niederrussland مەللى بول، ايدىل، اورتا اسيا ئەتكىيەتىن كەندىت اپتىچى آپاق
Böhmen & Westphalen

مەللى بول، ايدىل، اورتا اسيا ئەتكىيەتىن كەندىت اپتىچى آپاق
نەھەر دەرس
Tunceli مەللى بول، ايدىل، اورتا اسيا ئەتكىيەتىن كەندىت اپتىچى آپاق
نەھەر دەرس
Rumelia مەللى بول، ايدىل، اورتا اسيا ئەتكىيەتىن كەندىت اپتىچى آپاق
نەھەر دەرس

(تىرىجى) اوچۇن دەپن خانىز ايدى تۈركىستاندە بولقا نەمەن بىر وەلەتارىيات بادىءى، مەدھىم، ئەمپىن نا 1920 جى يىلى بىرلىك خەدىرىلى على اوغلۇ، تۈرگەر رېسقۇل ئەردەن، تۈرگەتىلمەن كېنى باي وە كېنى يوقۇم دەھان دېب كورپۇش كىرىم كەلکىشى، سوداتان ايدى، باشقا سۇر مەلەن ئەيتىكىنە، دەبا اجتماعىي اقلاقىنى رەھرىنىڭ اوزىدە اجتماعىي اقلاق جىچارماق اىستەدىكى أوكى (تۈركىستان) دە خو اقلاقىنىڭ مەلەن ئەيتىكىنە، اىنە آڭغان ايدى، خەدىرىلى على، تۈرگەر دە موافق وەمعىتى ئەمپىن اىنە آڭغان ايدى، تۈرگەر دە تۈرگەن بىر سۈرئۇسىغا حواب بېرىتىدەن عازىز ايدىلەن، بۇنى تۈر دە بازىنڭ اوزى يادىب بىلدەرى كەندى.

بۇ ئەملىر او زمان تۈركىستاندە ئاك يۈكىدەك اورۇملىرىنى يەخىل ئەتەرلەر ايدى، اۆزۈن يەللەر كېچكىدەن سۈز خەدىرىلى على اوغلۇ اوزىنگەن روس بولقا، بىكلەرى اوپۇنىكە آلت پۇناقە اىتكى، يىنى آڭلادى وە بۇنى آڭلاپاچىدا جىمى آڭلاسان اتخار ايدى، 1920 جى يىلى ئەمپىن تۈرگەتىلمەن دەھقانلىك كىم اىتكەپىي، يەلدەكىن بولقا، مەمە توقۇز يىل كىن 1928 جى يىلى ئاك سو سىكىدا اىلداوا، تۈرگەتىلمەن بىر وەلەنار دۈككەنلەرىنىڭ تۈركىستان بىر وەلەنار سەرتىپ ياشاب كىلە كەمە بولقانىي، اھىف اتوب اونورىدە او حالدا بىرلىك بۇرۇنمۇردى كېچىرىلە كەمە، سەقلىنىڭ ياشامادە بولغان فاجىھە ئېچىن آڭلاشىلماسو!

عجا بىرلىك كېچىرىمە كەمە بولغان بىر فاجىھەلى خەندىنىڭ درەجەسىنى زېمىن قۇتارىش اوچۇن اون اوج يەللەون بىرى چەرچەممەسىدەن كورەشىمە كەمە بولغانلىقى وە سەھىلەرى يېچىن آڭلاشىلماس اىتكەن! 1920 جى يىلى ئەمپىن تۈرگەتىلمەن دە ئەنەن بىرلىك كېچىرىمەز:

— 3 —

اوپۇد كەن بولقا بولقا مەركىزى حەكومىتىك اوزى ائتەقىدىنگە كۆرمە، آۋاتورىتەت ئەصر لار حتى خولىڭالا لارىدەن، تۈرگەتىلمەن تۈركىستان ساپوت حەكومىتىك ئارشۇ بىلەن ئەتكەن جىقىب كۆرمە كېچەك، مەركىزى ساپوت حەكومىتىك اىدە اۋزىنگە، خولىڭان، دېب آڭغان ئاسكە بولۇرىكلىرىنىڭ طرافىسى ئۆندى، جۇنگە بىر دەآۋاتورىتەت وە خولىڭالا لار بىلەن مۇسۇمەدى كىي مەنلەپچى اقلاقى دەھىزلىكىڭ لەقىلەرىدا ياخىتادغان قۇلسوف، تۈمۈن، اوپىدەنى، بىزلىرىنىڭ (Kotsov, Tololla, Uzunali, Persin)، باد ايدى، بىر لەر اىبە ئىيەلەلە، ئىيەلەلە، ئىدارەخان كەنلى دەس اقلاقىچەزارىنگە قۇللازىمە بۇنۇلەدى يات بولغان اسلىرىدە ايدى، بولقى مەلیعى تېھىسى تۈركىستان لایه بولقا بولقى آراسىدا حتىقى كۆرمەش وە سوئىشىك باشلاپتى ئەدى، بولقىن بەشك كۆڭلىرى «وختى» بىر دەپتەت خاصل بولدى، بۇنون مەلەنەرنىڭ حق وە حقوقىنى ئالىپ اولىئەنگ رۇبەددەن آرىمۇپ آپىرمەلى دۆك تىشكىل اېتىپ كېچە قۇل اىتكەنلەرىدىن اوزى ياخىتمەلەرنىڭ اتلاع اىتكەن روس اقلاقىچەلىرى بىر مەلەن حقوقىنى ئەخپىتىپ كەنلىرىنى دەعوانىدە بولغان خەلقىدا ئەنلىقى قېزىل قايدا بولى، باشلاپدەلەر، باشدا روس الملاجىتى ئەتلاعىغان تۈركىستان دە بۇ دەپتەت اىچىن، اوزى مەنچىشىك ئارشۇ كىنە باشلاخان ماڭلاپنى وەنلىكە فارشۇ چەقىقەتىپىتىدە ئالدى.

بىر بىر دە تۈركىستان لایه دەپتەت آراسىدا جىلچقان شەنلىك اسماشىنى دە كۆرسەتىپ كەت ئالىن، دەس بولقىكلىرى ايش باشقا كېلىرى كەن ئاخىتى ئەقلاقىن، (COTOPHONIUM peregrinum)، قىلىشىدا قىزان بىردىلەد، دەپتەنگە ئۆزىنە، بۇ اجتماعىي اقلاقىن اىچىن او دون بار ايدى، جۇنگە او بىر دە، بورۇشۇ آزى سەنى، سەمىيەدارلىقى سەستىمى بولغانلىقى كەنلى ئۆزى ئاخىتى ئەقلاقىنى سەنى دېب ئابىمان بىر وەلەنار سەنى دە باد ايدى، دەپتەنگە دەر تۈرلۈ ئاخىتى ئە كېلىرىمەنىڭ،

مرگری و فه قوبنده کامی را مان موقوفه دان بورگشت
تک بولارلان. تا تکنده همان فه احتلازی نوبلسته شد.
مه. گی مل ساوت جمیوری بولاریک آندازه اندان سانالان
اور یکتنده «ملی قومویستاده دن حاضر لامان، کادر، (پاره
من خادمه) اولاناق ایکی اگه آدم کورس لکن، اوندره
اور یکتان و غایب کیلدوی اکن اکرام اولان ایله عین
بوست اوغلی ایش.

ساوت حکومتیک ۱۳ یل حکم المقی بجهاده بورگشت اند
آن آندا سالمان فسی اوزیکتنه و گوزی آجلان، ساس
خادمه باری پوش تو ایکن که کشدن خراس ۹ در یکن و
سورخو اوز اوندویں کلک جیاده. طبع حاضر لامان په
کویکه آندره بار ایدی، فقط او بدر حین اوغلی کی آرت
اویچاق، بارده رویی اویاده ایستهدیده، اوندره آرت
آر فالادیها باشیلان روس بولکه کوریک ایسمه والسلک بی.
سادریکه حمالان قیاستی ایستهدیده.

بند ایلاریک باری جاس حمله سولاب اوزیمدهن ایکی که
یه کی بیلار تو خرسه، براینکی سو ز فه ایوب کیمه کجی
بورکر بولارده باز و مان را فریکن گیچمک آناظی قومو
پسته بدر. او آندره حاضر لامن آناظی قومویستاده
ایلدیره مان را فر موندوی ۶-۵ یل اول آفاستان بلهن بولان
من کرمه کرد ساوت حکومتیک شیل ایستکن آکنندو. اوزان مان
دارف قومیاری بولان مان را ماری، حاضر عتره آدم رف نیش
بولداغی کیلی قبرول موسقا عالی مکنن محسولی + بولارده
بری فرقه شریانی دائره سده ایشان کیلکن بازی ده دیله دهن
حادمه دهن سانالسلق بوغزی ایده،

اگر بولکه بخیز نه بیکه ایادی میگن ایه، مهه بی آندره
اور یکتاتی سادیلک دویسته ایرویه ملی میتل بورزو

دوشی قوروشی، اوزیلریکه خاهه ایوب آمان، روس اکلازکه
پیشکری ب ایلریکه باشند ایسله
فر بولکه دیکه مظیعه ایشی بیلده ایساعی ایش
بیشی قدم داده بولالامان پردهن ایون جیمسان، دیکه دیک
بیلر جالانه بار بزه بار لامان شبهه بیلده روس لامان وه بایونه
لامانه ایشان ایشانه که، بولان ملی تکلاته برازخ ایه خند
غسله ب ایله سویلهش ایمکنه، ایمیش حق جیلهه بولان
بر تکلاته بولان بولانه بولانه ایشی ب کیلکی سویس آیامن فه
اشکار بولانه بزه بول ایونه مان وه بولالامان آرتیق جانی
گونوزیچ روسی ایوناهدان بولیون بار تکلاته بیلر اوزیل
بیلک ایلر کشانی اسله ری آن لامان روس ایسیلریز جیک
پالیزه میانه آیون جیدی آیلاریا
ایمی ایلریه بیلریه، بیلریه، بیلریه، بیلریه، بیلریه،
خلل و بانقلاله کیلی بیلریه، بورگشت ایشانه بیلریه
تندون باشه گاهی بولانه ایله بیلریه بیلریه بیلریه
روی، کده بولان بولکه دیکه دیلریکه آکلیلار جویکه بولاره
اویلکله، کیلی بولکه دیکه دیلریکه دیلریکه ایز خلقداریس آنده
ایریشکه مانع بولادهان بکویزیده.

ایمی باکور روحان بولانه ایشانه که بیلریه فا لای ایلار
در عانه دودی کیلکی، بولانه ایشانه آن داشتی میانی میانه
سواحده، بو آدم بیلریکه دیلریکه دیلریکه دیلریکه دیلریکه
کودی، بولانه ایشانه بولکه دیلریکه دیلریکه دیلریکه دیلریکه
بولدی، ایون، فر، بولکه دیلریکه دیلریکه دیلریکه دیلریکه
فیض ایل ایشانه ایکن میانه ایشانه بولکه دیلریکه دیلریکه
کیلکه، کیلکه، برجی، او ایلریکه دیلریکه دیلریکه دیلریکه
حلق فارسته ایشانه هیچ ب ایلریکه بولکه دیلریکه دیلریکه دیلریکه
اعشاری بولان آندره دهن بولکه دیلریکه دیلریکه دیلریکه دیلریکه

اینکه کبیشی بولاد نداشت.

دان را در و مه بالوک فاماقد آنلیستاداری نورگشتاده روس
بولند پریمیت افلاطونی گورسنه در، گوتوب نورپهلوک، به لکی
اکمل نکند، موسفو ایمیده ایرانیکه فارشو روئست ناوینی اینتیف
فالادر، یاخود بو قاینلیل نورگستان رسکنی اوذ خلقنکه خیاندم
بانش از باره بولمانغان ایمیدیکی روئیده دوام ایندرمی ایکن

اکمل ایندی نویت سه نگذر!

*

شاه اسلام شاه احمد بیک

(دوستاق و فبغده‌ی)

حصوعمرلک اوئیکن ساتدا کیبریلکدن بریجی نورگستان
ملی حکومتی احتمالداری سراسرستان، صحیح جانی بخته بر
صادف بیچمده، شاه اسلام شاه احمد بیک اسی تو شوب
قانغان، بو گو گسر بیویل یا گلیتلنی بوراده، نوره‌تیپ بکنیه کیمی.
شاه احمد بیک روس «خلقچی سوبالیست فرقه‌ی» احتمال
دمدن نولوب، نورگستان ملی حرکتکه 1917 بیجی ملی اتفاق
بدهن بر آذ ایلکداری فاتاشا باشلاخان ایدی، 1917 بیجی ملی
آبریل آیندا ناتکنده نورگستان بریجی نورگستان و لایت قوروئانی
نامیدان ناسیس ایلکدن «نورگستان ولایت ملی شوداسی» بیک
رئیس اورونساری شو شاه احمد بیک ایدی، ملی سورا ایله روس
افلاطونی شکل‌لداری آزادی‌خواه هر نولی علاقه‌لزده شاه احمد
بیک، سورا ناماندان درسی ناطق «ستبله سویلار ایدی، بر چهر
نورلی هشله‌لدار گ عائد کاغاز لادیزی ده حقوق قاعده‌لداریکه
با قیدان نایش، کوجلی فلم وه اوئنکو دیل ایکسی بولمان شو
دخوا و کیلی شاه احمد بیک نایبر ایدل.

— 6 —

— 7 —

خونه قورولانی ناماندان نورگستان ملی موئت سکومنی
نامیس ایلکدن زمان شاه احمد بیک مایه بالطری وه حکومت دیسی
اورونساری اولاراق سایلاخان ایندی حکومتک، مایه بالطری
شاد احمد بیک بروشی بروججا، اویوز میلیون سومانق ویستا مدلی
دوق اشتراضی، جیقارماق اوچون اینکه کیریکنی ناتکنک
ده کی روس بولشه‌ویکلاری، کوزمین ناملی بیسبیک قایله:
تو ونده‌کنکی مختاریت حکومتی بـ «ادیوچاق» ایماس
شاد احمد، بیدالله خواهه و جو قای لارنک نورگستان دولت
اشتراسی، جیقارماق اوچون قیساقدا بولغان خرکلداری، بولغان
لک بالوز روس عکر و ایشچیلری حکومتک دک ایماس.
عموماً روبه حاکمیتکه فارتو کوننریله کده بولغان نورگستان
ملی بوز ایلکن تاریخی دوشماقیع « سورتمه فارتو آلمالار
ایدی...»

1918 بیجی ملی 12 فیرالله خونه قلعه‌ی ایچمه قالغان
شاه احمد بیک بولشه‌ویکلاری ناماندان نورگستان وه قاماقد آنلیان
ایدی، تو ونده‌کن نامی آیینه‌چا بولشه‌ویکلارنک فاز اجو، وحشی
حسخانه‌شده نورلی عذابلر ایچمه قالغان شاه احمدیک خش
خانه که کیربیب یانعماق محیوریته، فالمتدی، شاه احمدیک 1918
یالی مای آیندا آزاد ایلکدن بول هم خشنه‌لندان هیچ بر اینکه
ناماندان آمدی، 1920 بیجی ملی هنستانکه قایق، اورانه هم
خشنه‌خابده بایت کون فناوت قالدی. آخرده هن هنستان
حکومتکه مراجعت ایندم. شاه احمد بیک ولادیوستوک شهربند
کی فارینداشداری یالی بولباریلان ایدی. شاه احمد بیک هن
شان خش خانه‌ستدهن بازخان مکتوب وه رابورلداری (بیو یاره)
لارنک هدمیس مهک قولیمداد) بـ قفتلی بوریجی نوغایزیک
دهر کیبی آجیترارانی درحده آخر جالما قالدیعی کورس
نمکده‌در. 1922 بیجی ملی واریمدا شاه احمد بیک بـ تو عما

خوبیداشتندان اویک پەندە آخىز و سەنەمە ئىكەنلىكى اىتىكىن
اپەپ، اوەمن بىرى شاد احمد بىك خەن، هىچ بىر خېرى يوقى:
ئېرىكىن، سەلەم باشماقدامى، هىچ يەلەيمىز.
دۇستوم شاد إسلام بىڭا

ئېرىك بولساڭ، سەنگ بەن آۋاد وە مەقلە نوركىستان
كۆلۈس اوپاتاڭ كۆرسەتكى تەدىر خېب اىشىن

ھەن، اوپۇن كېڭىن، باشقان بېرىڭ يۈمىتاق بولۇن:
نوركىستان مەلچىسى وە يۈرىچىلدە شاد إسلام شاد احمد بىك
كىنى بود كەنلەنگ آزادلىقى اوچون اوچىنى قۇدبان اىتىكىن بىر
كىنى هىچ وفت اوچىنەپىلەر. وج.

ايڭى معروضە حقىندا

ساوەت دوبىسىدە كى دوقۇغات بارىسىدە كى دوس مەھاجرلۇرى
مەجىلدە علاقا اوپاپىرىدى، بىتون سىاسى غزوەلەر بىر مەسئلە ئىۋەزىم
كىدە نورلو مەزۇتلىز اوقۇپ، مەقاتىلەر قىلىپ آدىلەلار، بىر سو
زىزىدە دوس ساپىيەلەرلەن ئاك معروف بولغان ايڭى كەنلىك
معروف لەرى اوشتىدە بىر آذ تورمە كېچى بولام.

(1) كەرەنسكى يەنلاكت اوزگەرىلىش، *«Перемена таинств»*
دىكەن مومنۇددە كى معروضىسى يەنك كۆرۈنۈلى مەقاتىلەر كە
سې بولىدى، «سوپالىت دەۋولۇسوبۇر، فەقىكە مەسوب،
ساق دوبىسە وەقلى حكومتى باشلۇغى كەرەنسكى ئىسکەن، اوز
سىاسى بولىشى ظۇرى جەندەن خەلسەز كۆرىشىنى سېۋەد وە شو
نەقە ئەزىزىم اون خەلقى اوچون استقلالىت ئىستەگەن بىر دوس
ملەتچىلەرنى عىلەشىنى اوزىكى بىرىپەن قىلىپ آغانى يەدى، بىر كىنى
اوزىك يەڭى سىاسى بولىشى «اسىرى بىرۇغۇم، اعىطىنى اىشى»

دىكەن بېسطەر فەرمۇن خالىدا اوچىنغا آفاد، كەرەنسكى يەنكى
خط خەركىنى آتىق وە آيدىن قىلۇن آكلاما ئەيشن اوچۇن
شۇنداي زىزىر: «بۇلەتەپىكەن بەن كۆرمەندە ساتاطىن، ئەللىرى
خاسىلەدان ئىرادە ئىندە مەقۇللىكى ئەزىزە وۇن، سەلاڭاش
كىرىم،» («ەدىنى،» 113، بىك 118 بىر مەرسىكە باچىسى)

بىر كەرەنسكى دەن سىاسى درىس آلىش كەرەنسكى يەنكى
بۇلگەلەدە، بىر دەمۇرات، سوبالىت كەرەنسكى يەنكى اوز سىاسى
ئەمەلەكەن تېرىراق اپەپتەن بىلەك مەقصدىلە بولەتەپىكەن كەلەشى
كۆرسەش اوچۇن اوپىلە كەن مەتودىكەن، جازالقى وۇسۇنى ئاماتدان
استادا ئېتىپەن حالادە دوسيەد اپەپلەپ يەڭىن خەلقەلەك قۇرتۇلۇش
خەر كەنلەرلەنەن ئەندەلەپىش اوچۇن لازىم بىر مەتود ئىكەنلىكى كۆردە

دەن هىچ بىر قاچىرماساق كېرىشكە.

بىر شۇنى دە آپىر وە جەن قىد اپەپ كېتەپلىك، كە ملى قۇرتۇلۇش
كۆرسەشى نەقە ئەزىزەن حاكم مەلک حكومتى باشدا كېنىڭ اد
نوركەن بولىشى هىچ بىر اھىپىنى خازى ئەيمەن، بىنگ و سەمىتىز
اوچۇن حكومت باشدا سائىن ئەتكىن، كەرەنسكى ئەتكىن، وە با
باشتا بىرىپەنگى اوئوركەن بولىشىدا فرق يوقۇردى
كەرەنسكى يەنك قەتىم، داتىت ئەنلىك، حالىغا كەنلەن بىر ئەللىرىنى
بار، كە اوپى بىر دوس سوبالىستى وە اقلاپ دوپى دوپەپىنەن
اڭ معروف بىر سىاسى شخصىتى ئاماتدان ھەدە ئەتكەن، مەقدس مەل
خۇدىلىك (ئەك كۆپىرىم)، دىب آپىر بەجە قىد اپەپ كەن ئەتكەن، اوشۇ
مەقدس ملى خۇدىلىك، آز قاپىدا آله كەنلىر فەدور دوپىچ كەرم،
ئەتكى ئەندى «بىزىك (دۇسپەلەك) بەختىز كە، روپە كە ئەڭ خەلقى
ئەرىپ بىر، بىلەر كەن دىب ئالىلماش ئەسنان شو كۆنلەردى، اوپۇشوب
كۆچىسى يەقانىدا دەر، دېت سۈپە كەمەند، («ەدىنى،» 113 نۇمرى)
نۇغۇرىتىنى ئەپتەكەن، بولەتەپىكەن كەن «زۇسە كە قارشۇ ئەسنان
ئاماتدان بىر هەجوم خۇقى بار، دىكەن لاف سوزلەرىكە دوس سىا-

سونا زىچىمە كەرەمىسىكىيەن باشقا اپتالارغان كېلى بىقدەر
كەرەمىسىكىيەن باشقا كەلدى ئۇغىرى بولماڭ تىقىرىچە، بىر اولى
ئەمان سەندە سۈپەلەپ كەلدى بەن قاندای بىر اورىنىڭ «آلاساخىز»
اوزى بىرۇت دە خەلقەرنىڭ يالى فۇرۇنۇشىنى بىلە كەن ماتىپىلەر
ئەندە مىل مەكتەلەرى تەلە ئەنلەپ دەن رۇبىنىڭ اوپۇر شوب ئاماسدان
سۈپەلەپ بىرىنى، سۈپەلەپ كەرەمىسىكىيە عىشك قۇرماس دېت
ايدى ئەنلەپ.

و كۆپكىي روپىنىڭ مىلى بادىپىز اوجۇن بىرەمە كەن، بولماڭ
سىز دە فۇرۇفس، ئەماننىڭ اېستەن سەتلىن، اىستەر كەرەمىسىكىي
روپىنىڭ بىرە آلاساخان قۇرقۇق دە سەرىپىلە اۋەچىچۇلماپورغان
برەلەكىن كەرەمىسىكىي وە سەتلىنىڭ قۇرقۇلۇرى بىلە كۈن بىر
خەلەدىن كەن ئەنلەپ دەنلەپ خەلقەر بولسا بىر آتىپىق دە ئەنلەپلى
بىرکىي اپۇزىنىڭ ئاشماقىدا، كۆچىز بولماڭ حالدا بىللەر دە سەرىپى
قان بىر كۆپ كەرەمىسىكىي دەنلەپ كەمەز دەنلەپ

— بىر سۈپەلەپ كەرەمىسىكىي مىلى قۇرتۇواش كۆرە
شىزىدە بىل ياخشى اىتكەن بار ئەنلەپغان سايىمى و سەيىسى خەلەسە ئەنلەپ
— اسغىرى بىرۇغام ئەلمىنى ايش.

— دەنلىكىي ئەزى ئەخالىلەن ئابايدە ايش تەنە ئەنلەپ دەن
مەنلەكىي كەن كۆرە ساپالاش كېرىن.
— بىلەن مىلى آلاساخىز دەنلىكىي سانماغان دەنلىكىي اوپۇر
شوب ئەنلىنى يەھەپ دە بىرگى سۈپەلەپ
كەرەمىسىكىي بىر سۈپەلەپ، دەنلەپ دەنلەپدا شەھە ئەندە
كەن دوس سۈپەلەپ اورەنلەپلىك، مىلى فۇرۇنۇش حىركەمەدە
كەرەمىسىكىي بىر ئەندىكىي كۆرۈش مەنۋىدىنى قۇل دە ئەشقى
ئەندە ئەستە كېپەر اوجۇن بىزى ئەنلەپ مەلەر دېت ايدى ئەنلەپ
بىر ئەشقى دەنلىكىي رۇمالىلارنىڭ
Quod licet jovis, non licet bovis

دېكەن، بۇر كەتىمە كەن ئەندىكىمە: «اولۇشقا اوپانغان ئازىما ئاقۇنى
بۇلماڭ، دەنلىرى ئەبى ئەندەم»
2 — اپىكچىسى دە ئى. ن. مەليقوقۇنلۇك مەنۋەلەر بىرەمە كەن
وھۇنات اوە اخىتلەر» *(Факты и перспективы в СССР)*
مۇسۇمە، كىي ئەرۇشىمىز مەليقوقۇن بۇ كۆنلىك و سەتىمەن تىجە
چىقا راپق اوچۇن شاشمايدى. او كەرەمىسىكىي كە اوخشات اوزى
ئاشتۇپ، باشقا لاردىن دا آتىپىر بۇزىمەك اپىتمەيدىر. مەلەقوقۇن
كەرەمىسىكىي ئىك ماسىرى بىرۇغام ئەلمىنى ايش دېكەن بىرۇغام دا
مەقۇل ئاشمايدى. مەليقوقۇن اوچۇن بۇ ئەلەرىنى قۇل اىندىكى اوچۇن
كە جىككەن ساپىن جايىسى سەف اىندىكى دەمۇرقاسى بىرەنپىلە.
رەنمەن واز كېچىمەك دېمەك ايدى.
كەرەمىسىكىي بىك ئاشقىن اىندىكىي «اسغىرى بىرۇغام دە ئەلمىنى
ايش، شەدارى حىرى و يېڭىلەنلىك بولسادا بولكەن بىلەنلىك بىرەكە
كىلەدە كەن هەر بىر حەكۈمىت سەفات بىلەن قۇل ايش دېمە كەن
دېمەك كەرەمىسىكىي فەراسىر سۈپەلەپ قەلەمەرى ئەلۇن بىلەنلىك
تىرىچە «فانوجىلىقى ئەپلىن، ايندر كەن بىر حەكۈمىت دە ئاشماقىمى
وە ئاشىتىپ دەقىچى دە مەليقوقۇن اىمە بۇندى ئۆزۈپ كېشىنى اىست
مەيدەر. بىر جە مەليقوقۇن حاسىر كى دەنھەنى تەھلىك ئەندەك كېلەجە
كىن حەكۈمەت مەلەپىك كېلەكىدە ئورۇپ فالادى.
مەليقوقۇن ئەھلىلىك، كۆپ كەن ماراق اىندىكى ئەنلەپ بار.
سۈپەلەپ دەنلىكىي بۇ كۆنلىك و سەتىمەن بە حادىتىمە مەليقوقۇن
بىمە كۆرۈنلە ئىر بۇ يېرە مەنلەنلەن ئالىعوza بىزى قېرىپتىرا تۈرغان
قەندىمەن كە بەخت اىشە كەجي بولامى
دەنلە مەليقوقۇن بۇ حەقىدە كىي اوز سۈزلىرى:
حال حاصلىدە رۇسىمە ئەخلاقلات اىنهس، تۈزۈرۈنى تەنستىمەدە
اىش اىندە كىي (پىرس رۇس) اوىتكە وە خەلقەرنىڭ عصان بىر كەنلەرىك
تاشدۇ بولماقدا لمۇز. بىر بۇنى كۆبەن سېز كەن بولماقدا بىلە كۈن بىر

حالی ایندهم ایدنک ره بیکون ایضاً ایشانک کرده است
مدبیگر سبلاردن بو اطراف اگن عصان حکمک مر کرد
بات زاده ایشانک اقلاب حرکتی ترجیح اینه کندز (بیوسلدیه
وووستی، پسنه اوله بو اهل اهده کن عصانلار بدن مر کرد
وووستی، پسنه اوله بو اهل اهده کن عصانلار بدن مر کرد
چفادرغان اقلاب حرکتی فارش فارشونه، بر استفاده، کشند

کند، بو ایشانی کوزه مز

اهل ای اوکله دار، بالخانه تو دکتاره کن عصان حکمک
کلاردن، بو هم سوبایدر، فقط ب خلقمنک ساوت حکمک
بات حکمک شهربنک بوی، دوسن برولماری دیکانوراسی جبر
قرایدغان غیریه بیلب نهه میر، بو ساوت حکمک شهربنک خلقمن
اوسته، دوسن برولماری دیکانوراسی بولمالغی فکریه بز
اویان چیارهادی، دوسن بولکله دارک اوذلوری توکشانه
ساوت حکمک شهربنک فیلب وجود که جفادردیلار و سو
حالند، دوام ایوب تو روز، شالوا هیلاداک ساوت اتفاقی مر کر
قومنه بینک IV سهیسته، معینله هافه اینه کیشی بدن سوباید
گان غنیه اوقوب کوریک نهیادا عیله شوبایدری سوبایدی:
اوذلیکستان حکمکی برولمارس پاشایدر، برولماری سفی
اوذلیکستان، آکلاشندانه دعان بز نادسدر، بولک اوشک جبو.
 عمریک اویکن بومده، شر ایشلکن اوذلیکستان قومیویست
رقیسی کاتی اکن اکرام اوغلیک غلیقی ده علاوه اینک، عیی
فلکی مرکزی فرقه، قومیه سی کاتی باوغان نک نظقد، هم کو.
دمز، (ماشکده، چفادرغان در اودا ووستو کا، غازی داشهک 30
تجی بوبار بومنده)

برلی بو قبول وه موستور زردن فایجا کوزی آجیلانان فرقه
ایشیس حاس لاستن دیکن سوالکه او کشی، اوذلیکستان فرقه
سیلک ایک کاتی اکرام وه عنان بوسه دهن باشنا بر

آیمه، کورده آنایدراخانی سوله به
ایچی روپه ساوت حکمک فارسونه، قورشانه که
نده، بر اقلاب حرکتی بولمالغایی، خلقمنک ساوت حکمکی
روس حکمکه دینک بر شکان، دوسن برولماری حکمک المی دیگن
خانیه که ایکد ایده دکن قولانی بو دلبد.

ب. ن. میلووفه مر کردهان باشانان اقلاب حرکتی
اطرافه، چیغان عصان حکمکه ترجیح اینه ده، میلووفه
بو حکمک اوله بولکله دارکه فارش عموس کورمهش بایله که
باغلایلکدان کیلک جفادر میلووفه ساوت ده بیورتی
یقشی، ایسکی جاران طرفه دن اسلا ایلک خالاده ایلک
کیلکه کند، بولمان اولکله دزدنه بز ترافق قند پریک هم آیه بیلک
کیشلکی تکنرده کند، ایته پر.
روس مر کرده اقلاب کوئیلایمه سدهن بورون عیه دره
اولکله دزدنه چیق پانچان قورغایلشاده بو اولکله دارک روسه دهن
آیه بیلک کیش احتماللاریس قوله ندیره ده عان بر کورمه دهن.
طیعی میلووفه بوس هیچ کورمه دکه ایته مدیدر، او بونه دن جوده
کوب قوره دار، کیله جهان برویه دک فده رایت اتساده قورولمان
بر میلک بولیشی ایته کدن میلووفه بو فده رایوس بوق
ریدان، حاکم ملت ناماندان بخش ایلکن، فده رایوس خالدا
تو شونه ده، میلووفه خلی او لاراق، رزیه دهن بر که آیه بیلک
کیشکن اولکله دزدنه هیچ ریسک اوز ایته کی بلهن روسه الله
و فده رایت اتساده بولک هم بر که پاشانه دانی بولمان، دیگن
خو فده ده.

بو فاریدان بخش ایلکن فده رایوس و فیله کورولکن،
میلووفه اوزی طرفه دن بولمان متر و میت، دیه آنالان جاد
یقونانک بوقاریدان پریلکن متر و میت دهن فرقه بولمالغایی؟
برجه بولمان فده رایوس ده بولمان متر و میت که بیه بار اماس،

جور وک یووچ کیز بیند.

در شوداده رویمه مک، غیر روس مللداریک بوره کسی اولیک
داریارانچ هیچ بر حامیت، معنوی، اخلاقی فویک ریک اویان
غایلیقى نه خلاصه ایتمەزىك فکری تولوق افاده ایشەگەر
و لامر، روبه بو خلقدارنى قەدمەرسون حالتا بولساذا اویزى بەر
مرک پاشانقا فاینترارلىق بر معنوی جاذبه فویک، ایک لەپەس
پىخدە مېلۇقۇف اوچۇن آبىچى ۋېولەر گەن شۇسال ئۆنۈلەر
حجان باراغى كۈنەر گەن، آياقلاتان اوتكىدە خىللەر ئەلات
اور اپىكىلەرىنى قارناسا قلاڭ - طېمى بۇ قۇزۇشى اوتكىدەر بەر
رۇبى آراسدا خەر ایکى زامان اوچۇندە قۇل ایتەر لىك دەست
وومتو ماناسى تائىس ايدەجەك، ياخوە كەلەجەك روسىمە ایسکى
روما قىصرلەرپەك دايىتىلەر غەرت ايشىلەر، قەضاطاڭتۇت ايشىلەر
دىكەن قۇرمۇلەرىنى قول ايدەر وە اوڭى كۈرە سر كەقلىلەر
او زمان طېمى بۇ كۈنگى قوزتا لان سەپاللاردا دەھىشلىق
سۈرەنە دۆام ايدەجەك، بىزىمە بۇ آئا كەرەتسىكى لىك، كۈردەش
منۇنىي، بۇ اوتكىدەرە خۇمۇن تىقىر بەلەن استادە، ایشەنە كەنر
جوقاى اوغلۇ مەصنۇق

روس استىلاسى

(ازىزىن كۈرۈشىلەر)

۱- طېمىت كۈھىنى كەنى مەدیت قۇرماشى داشارقدان توغۇشىر
خەر كەن دور كەلەرنىك بىنگى، مەدیتىك اوجانلى اوتكىدەر، يادالا
ويزىنلەر تۈركىتە، اسلامىمەن بودۇن وە كىس، يادالقان
مەپەلەرلىق يورىپەرىنى خەباڭ كەنلىشىردى. تۈركىتە، تۈركىتە
مر كىرى (وشاقلا) بىر دېيانڭىلا كۈچلىلى، بۇ بۈك تۈرك دەلتەن مەدەن
— ۱۶ —

پاسىن مر كىرى دە اوتكىدەر، يورىپەر وە خەلقىزى تازىچەن، ھەم وە
شەھان بىر دە تۈركىتەكىدىن بۇنۇ مەنى اوتكىدەر تۈركىتە
تۈكشىزلىش اوچۇن ھەر تۈرلۈ علمى اوپۇشىھە ھەم اېستىلەر
تۈرەتىنەر.

بر وەندر این سينا، قالانى، شەمۇر، اوچۇغۇشىت، تولى...
كەمىن دەنما جامالىدا مەنھۇر عالم، قاچۇشە، شەنر وە دەن
اکىلدارى يۈشتۈرگەن تۈركىتەن زامان اونتەن سارى زواڭىدە
اوچىزىدەن، آتۇرلەر، مەسىلەر وە دەماللار بارلاقى بىر يۈشكە
لىشىدىن سۈكى ياداش ياداڭىلار اوچىز، كەن دە ئەيات قۇللا
غاڭلار ايدى، ئىش خالال بىرلەتكە باشىپۇغا كېلىكىدىن، دەنابىڭ ئىز
بۇ بۈك دەپتىش فۇرغان وە قوشىلارغا مەدیت تاشقان باڭلارىم،
وەنەنەن ئىزلىرىغان، سىكىن سىكىن جاچىشىدا وە مۇندىمەنکە
پاتلاپىدرلار

كۈچلەن بىر مر كەدەن (سرقىندەن) ماھىرە اداھە، اېتكەن
بۇ بۈك تۈرك دەنلىك اوچىن والىپىنى وە اولۇغۇ زەھىرىس بۇ قانادىر
19. III. 1405) بۇ بۈك مەلکەت باشلوغۇر قالاڭىدە، سەستىجە شەنە
كەن اوچۇلۇدارى آتادان قالان بەرمان بەرماننى، آتۇرە مەنڭىلەرە
بۇلماش كېمى، تالاشىلما باشلاخاج جوتۇن اوتكىدە بەرمان بۇز
بىرەن، بە آكاداڭە كەنر آرساڭى ئازىشىمالاڭ وۇغۇسالارغا
تەپەپب كەنەن. بۇ اېتەرلەك تەجەندە بۇ بۈك دەلتەن يەنەن
اوچۇغۇ تۈركىتە بارجا الاتوب سادقىر خەلقىزىغا بولۇنادى.

خانادار اىنه او كىرى فارداتاڭىز كەمى اوچ آپالاردا هېچىر
كېلىتە ئامىدەلەن كېچىك وە اساستىر مەنلە اوستەم بىرىنەرى
مەلەن اىكى دەنم دەنمەن دەلەتكەپ اورۇشىدەلەر، بۇ دەنلىق
خادىنە لەر، غارداچىسا كېچىتەمەنلەك وە بوش بىر گە فارداتش قاسى
بۇ كۆنلىك، بۇرپەر ھەم خەلقىزى باشىا كەتە فەرگەنەر كېشىدەن.
باياقىش اېلىز او فەرگەنەر ئەنلىك ئەنلىك بۇ كۈچىنى بۇ كۈن ھەم تارساچىداشت...

11— تورکستانك، خالان آرساداگى بىرلىكىزىكىلەك وە ئاققۇزى
دەن اورىتىڭ كېپىچەن، ساسى بىرلاندىنى فانلىرىنى كېرى
بۈلدۈرىلىك بىشىدا دوبه نورەددە، و اولىكىنك بايدىلىق، اقسىدايى
وە خىرى مۇھىم كېتكىپە كېرى بولغان روبه اوچۇن يەك مەملىەتى
اولىكىپۇن دوبه توركستانك قاتىخ كورىشكىن ايدى. بىر دە
دۇسلۇر توركستانلىق اسپلا ايسەتلەر، دوبه اوچۇن خەندىلىك
دەن يول آسلا حاقدى... شۇنگى اوختاشىن كۈرۈلەن ايدىلەن دوبىد
ئى توركستانى اسپلا ايشىك سۇرۇ كەلەيدەر. يەن بىر سۈرەتىدە حكىم
بىشىدا اوپۇر كەلەيدە ئىشىك بالىلايدىلار. دوبه بىلەيز وە بەلەنلىرىنى
پەنگىن او زەنگى، آشىس كۆفلەرىنى، مانوجى سەقىلە توركستانك
بۈزۈر دوبه، و جانسۇلىرى آرقالى خالان آرساداگى ساۋووق
سەستى، و، باشقا هەر بۇ دەرسلىرىنى اوركەپىشكە موقق بولادى.
دۇسلۇر بەقىنى فاجىزەندەن بۈزۈر كە باستىن قىلاڭىل لاز.

أولىجە بىكىل حاشرلىق كورىگىن بىر دەرسلىرىنىك
تۈسەندەن قىقان باشىلارغا توركستانلىكلىرىن اىركە كېچىق مەقاومت
كۈرەتىلەر و، قورالىرى بولكارلاردا دوس اور دەلەرىنى دەقەلەر دەرىجە
بىشان اىستەتىلەر، فەنخە خالان آرساداگى ئەقلىرى بۈزۈندەن
تىچىدە رۇسلۇر غالى كېلىشىلەر.

رۇسلۇردىك توركستانى اسپلا ايشىر كەن قىلغان مەھىلى قېر-
قىنالازىنى، باخما الازىنى وە هەر تۈدۈلە حىوانچىق قىنالازىنى بازىپ
شىش كوب قىز... دۇسلۇر بىر وەحشى خە كەنلىرىنىك بۈزۈ كە
جەنلىلىكلىرى اوجۇن مېنگ تۈزۈلەر كۈرمىشىلەر. مەنلا معچ
رەبىجىدىپىنى توركستانك، قۇسماشتارىدە، بۈنچىلەدە بىر رۇس
مەللىسى سۈرلەتىدە، «ماڭماڭان، نامەندا آمير ئەقلىلى بىر خازىتىچى 1873
جىزى يەلە، دۇسلۇنات خېۋەنى جىسطە، ياشىرىنىدا دوس اور دەر-
ىشكە قوشىلوب بۇتون وۇغۇتى اور كۆزى (يەلە كۈرۈشىكە موقق
دەمىنلىرى بىر ئەلەزىزلىق كۈرۈپىنى وۇغۇتى، قۇللىرى بىر ئەشىر، رۇسلىرى
بۇرۇنىزىدەن دەغى ئەسپۇلەر» ئىزىدەر.

ظلم وە وەختىلەكەرىپىن آمرىغا ئاتىشىدا «خۇم، ساختمانىسى وە
دەرىجى، دېكەنلىرىنىڭ ئۆزىدە ئولۇقى سورىنىدە يازىتىدە⁽¹⁾
دۇلۇش قىلاقىم، توركستانك، ساخت اىتكەن مەعادن مەتىرىنى فى
وە بۇدا يەت دارالفنون بىر قۇسۇرى وامەرى «Vambery»، ئىك
آزىزلىرىمۇدە توركستانك دۇسلۇر اسپلا اينىيىكى دوركە ئادە
قىشانى مەلۇمەتلىك ئەردەن،
كوب تازىچەنلەر دەرس عىڭىزدىن توركستانلىكلىرى كە
چەممۇم ايدىكەدرى وقت خانۇن، اىرىكاك، خىرى بىر ئاشىداگى بالا
لارنى مەختەزىچە كەسىپ كەلەرىنى، هەر تۈرلۈ خاتىم وە خانوار
لەنى بولى بول قىلماقلاردىنى، دۇسلۇردا مەرخەت، ئاسالىت تۈمۈن-
سىنلىك بولماغا يېس وە دۇسلۇردىك اورىلدۈندەن ئىزى بۇنۇن مەللەرنى
خەرات نۇعەندەن سانادىقلازىنى بازىشىلەر،
مەيتىچە اوزىلەرىنى بىر كەن دەپ اورىلە كەن دۇسلۇر توركستان
نى اسپلا اىتكەنلە، بىر اولىكەدە ساناقىزىن ئام اوچا قالارى، مەختە
و دەرىلى سىرايدە، مەكملە ئەرىقلار (يەسەنە ئالالار) كورۇپ
شاتىش ئالالاردا. دۇسلۇر اسپلا جانلىق بالىوز خىومە 30 جامع
و 20 مەدرەسە كۈرگۈلەر. بولەر اپتەن، بەلەن آتا جامعى ئە
مەھۇرى ايدى. قىسىنك اوسىتەم كەن بايراق بالىزىلى آى يەلدىرى،
قىمەن ئىچى بۇنۇن جىنى وە يەك كۈزەل ئەيدى.

دۇسلۇر توركستانى بۇنۇلە ئاسپلا اىتكەنلەر ئەندا
بۇلماڭان اى سوگىرا ئەمظايم وە ياشىلىنى ئوخخانىغا ئالار. توركستانك
بۇنۇ تازىچى ئەزىزلىقىنى يېتىپ بۇلماشتى، قۇلاب ئور دەۋە
بىر يېتكەنلەر، توركستان اوجۇن سەقى وە بىر كەلىش امكاپىنى

(1) «القمان» لەت بىر اىرىزى 1292ھەرى يىلىنى تۈركىلى بىرەن تۈل ئەلەردىن
اھىدىتلىكلىرى جەنلىكلىرى توركە كەن زەن، اىستەر، مەترجم اھىدىتلىك توركستان
لەدان يەت اىچىر كەن، (صىن، 155، 156)، «تۈركىلەر دەپ ئەلەنلىرى بۇنۇ دەرسلىرى دۇس
بۇرۇنىزىدەن دەغى ئەسپۇلەر» ئىزىدەر.

بورگان بونون بولگاری باشلاج قویناچار

روس اوزمیت، همچنین آرقادسا بر دقتلر کولله گمن
ورگستان قیسته زمان ایچنه خراهازار گه تمهله تریلدی بونون
ورگستان جهات اویقوس باشدی... باش تورگستان

سودگون بولگاری سولوفکی ۱۹۰۶ تورگستان شباهدلهزی (۱)

(آذربایجانی و راهنمازیران آقا اولقی بیان، و معلم بر مدت ایگمیری
پوندویکارست مطلع ملکه بودنی و، علیتیور کشداری آنون را به آنفر
مذکومه بینی سوگون (بیکری) بولگو سال داگرانه سکی سولوفکی، آخمسنمن
دایلانا موقن بولش «اشتاوله که که گمن سوگامصل خاطرلازی» بیکریش «
غای اسماش ایشندی، سولوفکیت بوللو و ساقی عصک، جمی اکلغان و
نور بورگ اولنکهارین سودگون اینکنون اون بیکارجه توغلانزون و اولوم
دراره خوبیلوب که کندلر تورگستان اورنا و فورانی محصکه، آقراباخان
اینچ هواسکه و غیره، ایشی، اورال افظیکه اوگدگن و بایانش تورگ سور
گوندارنکه فاعلی و صفتداری سوگ درجه ده فوجمن. «زداشیز آقا اولقی ییکل
خاطرلازمان سولوفکی ده بورگه که این ایچنه و ضمیمه، باشیان میکنرجه ور
که لایهونلکه، کچنگه، بولن فضم اهوازی سور اینکن تورگستان غر اشی
دولمیر کوله زده شر اینک ایشانک. آقا اولقی بیک توغاپیز بات تورگستان
پانلیکه ملی خر کنفره و طله میتی، ایمان وه بوره کندی سوپس بورت سو
کس اورن هم آتن جمله شرح اینکن مذاهمیتی تونمهه قیفارتاراق
باشانلار)

اورون بللاره همیزی روس استدادی آتشدا ایتلدهمه کند بون
لعن ملناردن ریده تورگستان تورگلاریدر.

رسولوست «اقناس، دیقیم وه ایدیل باورالا تورگلاریکه نیلیق
اینلیکلاری رسوله شمه و، استتمار سیاستی تورگستانده تعقب
هم نیشی اینله کند ایدی. ستجده باوش باوش ملی باریخندان،
هر کون و بارجا آیشاراق، تور افلازدان حتی نیلندن ده محروم
فلدق هنلکسی بیک را قیلاق استدی. رسوله شمک بو قلمه نصیر

(۱) کی تورگستان «لک پیغمبر بن ۳۰ یونی سالستان آتشی باشدار».

ایدیلجه چک قدر خواهچواریه خطبات وه شیقله بیکه فارامسان
بر ایش قلیب تورگستانک قودنلوشعا نیرتکهن راشقنت بوده.
گنه کی بوسکمک اهل، متولیله که فارشو اویمانان کین بون
غیر آنا بورنیلک بونکون بولمانا ابرهه قورنولا حابیبا کوجلین بر
دیلدر. ۱۹۱۷ افلازمدن سوچ دویمه محاکوم بر و معمتمه باشانان
تورد و مغیری تورگ ملنار اوون مقدامه بیکه اویلعری حاکم اویانق
اوچون روزبهدهن آیری حر وه مثقل بیره حکومت تورنیکه
یاتلازیلار ایدی. او زمان ملیعی تورگستاندهه بو حق اهمان
ایدیلسعده وه ایر کیک ایزیشی. خلخاله بازیق، که عیسی یالک
او قورن بده بیر قان سبلی خالدنا هر کامانی باشان قیریل اخلاقان،
تورگستانک اوژون سنهان سایچیلار ایچنه، فالوب بایت ایره
پندکی ایر کیکی نهالدهن آلدی وه بو اوکه کنی ایسکندهن دها
مراد بر مسلکه باشندگه معروض خالدبردی. تورگلار عمومنله
حر وه آزاد باشاندا او ورگمکن بولمانلار بدان بو ذور بالتفع تحمل
اینه آلانان تورگستان تورگلکی استقلالیش قازاخوچا وه ایر ککه
ایرستکوچه کوره شنکه عهد ایدی. او نکچویلر، که بو کونکه
قدر تورگستانه کیلکهن هر خر ملی مجادله نک بر منصبه
رسولیم، او نکچویلر، که تورگستانک هر کون بر بورچه گنده
بو افلاس، بیز کین حیره (ایشک) بی روقاتیق، مقدس تورگ
بوراغیی قورنارهافی کوره شنکه، نانه ب جانلیقلار دوام
اینمه کندمه.

تورگستانه کی ملی مجادله نک بو، قدر جدی دوامی رسوله زی
کوییکه تو شوندیردی. باش تورگستانلیک عزمی وه فهرمانه
حر کنی قاریشدا توره، بلمه کن قیریل کوچ، آنجاچیسا
حر کنکه باشلازی. بوره گنده کی بوزت وه ملت سوکیمهون کچه
آلغانان تورگستان متواره زینک، مجادله که فهلا اشتراك اینمه.
دیگلهزی حالدا، بھیلهزی اویلر دیلر، بھیلهزی فاما دیلار،

و بدهن باشند میگذرد، بو بورچیلدری بوزلی شمال او لکب که،
 بولوفکی که سود کون اینتلدر، بدهن بر نوع اولوم دیمه کدی.
 بوزاده سرقه، باشکنده، و در غایب دهن، بوزکستانک فازاق،
 فریزیر، بودکمن کمی و لایلکردهن میگلارچه ملنجی یار ایدی.
 میکوم متلدرنک اون میگلارچه استقلالچیسکه، بورت و هن ملت
 اوغرومه چالیشادرغان یاشلیمها مراد بولمان بو منجوس آطم،
 بولکون اولومله بتجملش تکلدر و هن داشتی قیباو، مادی هم معنوی
 بذاب ایچمه، یاشانگلاردان مرک بر محتر حالی آگدیر ادر.
 1923 نجی میلی بر سورکون بیری اولاداق توژبلکن بو
 متهم آطفا دلبر متلدرنک استقلال مجاهدلری مزاری « دیمله
 دها هاب بر ائم بیرلیش بولوددی. بوزلی شمال دگر ندر
 روسلاونک آق دگر دیدیکلاری کورفره کنی بر بیجه و حشی آطفه
 نک آن بیووکی بولوفکی آطفیدر. 5:4 مازو فارلا اورنولی
 بر جالدا بولمان بو اولوم بیرنک توقوز آیان مدهش و هم ساق
 پیش او کنه کدن اسالار اوچون بر اولوم دیمه کدر، او بیر که
 تو بلاخادر اسالا قابولی ده باخزی یالیق کشیدر بولماندان
 19-20 ساعتلىق فارلوق، ساویچ کورمه کدن بوره کلدر که دها
 زیاده قوت وه الی برد. کونه اون سکر ساعتلىق مجموری
 چالیسا، پیراستش وجوددارگه اپروچا بر اولوم قیباوی تعليق
 ایش دیمه کدر. فارلیا اورنابنک آجاجلازی، بو با افیش مجاهد.
 لمرک مادی کوچجه کسله جاک، « کمهاوهته » و « کم
 باره ده ده و شوشه لری استقلال اوچون صرف قیلانگی لازم بولمان
 کوچله وجود که کلبر... .

چارچاشان و پیشکن، ساق و بوزلی هولک حشنه له ندیر.
 دیکی وجودنی داحتله دیریش اوچون یاتاجاق بیر و بیهچاک رسنه
 بلکلی ایمه! جور دوش، قوقشن بالیق شودیاسی، نه کنه
 دب آنانش ملکن بولماغان درحده برباد بن مدرسه! مهنه بو میکو.

مدنیلک عداییده...
 تورکستان مجاهدلرینک کوچجه جالیشدر بولمان، بولهاری
 « کم، شهر بدهن باوهه » که، باره ده ده و خوا اوزانغان شوشه لردن،
 بیرده فارلیا اورماندا آغاچ که سمه، آجاجلازی جاسباق و ه
 باشیاق ایتلرند، جالیشدر ماقدا لار.
 1927، 28 و 29 يللارند، سورکون بیری سولوفکی ده و ه
 بولون شبه لرند، ظهور ایتكن یلوس بلدن شمالکه مخصوص
 « Tolka »، خشنه لیدهن میگلارچه مجبوس اولوب کیندی. طیبی
 جنی شرائط ایجنه، باشاقان تورکستانی مجاهدلرند بولهاری
 آقداشیتی بو خستاق بولزندن بوقاتمباره، بورت و هلینک قور.
 بولوشی بولندا اوز بولتنده مجاdale ایتمایه اولمند ایتے کمن بو
 تورکستانلی ملیشر و لرلرک بولندیه که تورموشکه مروش غالاراق
 آجلق، ساق و ه خستاق بولزندن، مبارک بورناتک اوسته دالعالا.
 ناجاق استقلال باپراشیتی کورمه سدهن شهید بولوب کیشلەزى
 جدا آجیتاجاق بر وضعیت ایدی. فقط تورکستانلی توغانلام بلدن
 کوروشکه نده آلمان تأثیران، بورکلدرند کی ایمانک هیچ بر زمان
 آوله دیمه کینی افهام ایتدو. ملی متفکرمنک داعمها یاشایاجاھنی و ه
 باریم قالغان باشقا باش ملک تساملاپاچاغیا ایسلاملاری او قدر
 قوی و ه او قدر ساعلام ایدی که....
 1929 ده فارلیا اورماندا ایتلرینک بور نېچه تورکستان
 فارداشلارینی اوچرى تکن ایدم. ایلک نظرده کوزیمکه ایلینکن
 بدر، پیکت و ه نېچ وجودلی بو تورکستان تورکیک بولچه
 آیزیلدیکی و ه وجودلرند کی عارضه لار بوللاری، بچیلدرنک وجود
 لهاری پاره لی، بچیلدرنک بارماقلارینی ساق و او رکمن، بچیلدری
 آیاق و ه قوللارینی بولولهی غایب ایتكنلر ایدی... جونکه بو
 چیده ب بولمايدرغان 45.40 چنده 50 درجه که پیشکن مدهش

سونقا بىدارى بى سۈرئەن اور مەلەردا جايلىشدىرىلەن بى يالقىش
تۇغاڭلاردىمىز، ئىنىي بالمۇز آياق وە قۇللازىنى كە ايمىس سىنى
باوشىداۋاش يوون بارلاڭلاردىنى خابىت ايشىمە كەدەدرەلەر، وجودلاردى
لىكەنەن فەزىر خالىك كىلگەن بى نوركەتالىلى قادىشاڭلاردا
حاللاردىنى سۈرمەك ايشىمە، بە مغۇرۇ نوركەتايى تاشىدىر لارا شو
پامان و سەنلەرلەندەن هېچ شكارات ايتىدىلەر، بىك ساوق قاپلىق بىلەن
اوۇلدۇرىنىن ادار، اىتەن لەزىدى، يو كىشكەر رۇح، قۇى بىرإيمان اردى،

بى دەھە اوۇزلارىلە سۈرەتلىرى كەن سو سۈزلىرىنى بىكەلەم:
بىز نوركەن اوللاڭلاردى اومۇزىمىز كە بى كەنەن مەندىس
ملى و ئەقىدىنى بەخەرىشىكە جايلىتىق، بورت، وە عەلتىك قورۇنلوشى
بۈنكەگى ملى ماجادە كە او بىرىتىك ياش ملىي اشتراك ايشىمىسى
ملى ئەن ئەن آغىزىدە، اگر ياش مىل مىلت و بىرىتىك و ئەنمىتىنى
تو سۈنەزىت، اوڭىت امدادىكە يېتىمەزىسە او زىمان مەلت قارشىدا
مئشىلەر، نوركەتالىلى ياش مىل و ئەقىدىنى بەخەرىشىكە جايلىتىقدا
وە جايلىتاجاقدى.

بى اوالىكەنەن مەتكورەم اولەندا ياتاسىن يۈزىت!

بى جوشۇنى، آشىن خطابە بى سۈرگۈن بىرىتىك بورچە كەندە
بى نوركە فارداپىشىك آڭزىدان چىڭار كەن اوزىمىنى توختالاڭلارى
بۈشكە آپىلەم وە باقىغا باسەم، جونكە مەن ھەم ئىنى مەتكورەمك
قورەپى، ياشقا بى نوركە أوكىمىشىك، كۆزۈلۈ آڭزىباچاتىك بولان
وېك گاپوسى آلتىدا اينكەمكىكە چىدى آلاغاڭلاردا انىم، قايىغۇز
بى بىرىتىز بى لەدى، يو مدھىن سۈرگۈن بىزىنە اولە نوركەن
بى نوركە مەتكورەم بىزىت اوغۇرۇنە، مەتكورەم ئەتكەن
دېمە كەدى!

آذىرىجاچانلى
آغا اوغلى

— 22 —

بۇرۇنىچى چەتكەت آغاڭىكوف خاطىرلازىدان^(*)

تۈركىتەندە

هەندە ماھىرى عبدالقىوم

1923نجى يىلى ياتىۋادىم بىخارا بىھ قاتىمن، لۇزۇواتىنى
Losowatsak دەن، بى رايور كېلىدى، او رايورىدە بىخارادا آتمەلەن
بى پول وە سلاخ بىلەن ئامىن ايتۇت، تىرى سو طەڭلەرىكە كېچىپ
عىبان اىشىكە خاچىر لاماقدا بولغان بى تىكىلات بارلۇق يازىلار
ايدى، تىكىلاتك باشىدا اىشكەلرلىك كورسەتۈرى بىلەن اىشىپ
بورگەن كاشىرلىك نوردە ايمىش، لۇزۇواتىنى بى مەلumatلىقىنى
مهابىز عەلاقىمەدەن آڭغان، بى عبدالقىوم 1920نجى يىلى هەندە
قۇمۇپەستلەرى باشلوغۇن روپى بىلەن شەمالى هەندىتەندەن قاچىپ
كېلىگەن بىر كىشى ايدى، بى تىكىلاتك ناتىكىدەن كېچىتى لازىم
ايمىش.

عبدالقىومى ناتىكىدەن كەچقىرقۇق، او بۇنون دېمەكلىرىسى
تصىبىق اىتكەنەم، باشقا تىكىلاتك بى باپراق قبول اىتكەنلىكىسى ھەم
سوپەلەدى. خەقىتەندە بى بىچە كۈن سوگرا ناتىكىدەن 6 ابرىك 2
خاتۇن كېلىدەلەر، بى آدمەن عبدالقىومنىڭ كورسەتۈرى بىۋىچە جىس
ايتىدىلەر، تىپو سېجىسىدە يانالارندان بى بىچە تاپانجا وە ياتروپ
بىلەن بىر باپراچە زىيەتەنگەن بوز تايدىلە، آڭلاڭىلەن بى عىباچىلە
رەنگ باپراعنى ايمىش،

محبۇسىدەرلىك هېچ بىرىسى رۈچە سۈرپى يېلىملىلەر ايدى،
زى جەماللىقە يەنە شو عبدالقىوم جاپقىرىلەدى، سوراقي چاغىن محبۇسى
تۈزۈرلەق بىلەن بۇنون عىنلەۋىنى اعتراف ايتىدىلەر، مەھاكەمە اوچۇن
اوللار 8 آى قاماقدا توپىلدىلەر، بى آردا يامىرادا كىچە فەئىمىسى

(*) آڭلاڭىكوف (آزوئۇف) خاطىرلازىنىكە تۈركىتەندە ئاراشلى ئىسلاملى ئەيشلەردا
تۈركىتەن ئىك 11 و 13نجى ساللاردا باسقانلار، باشقا ئەيشلەردا.

ر خمای حیاتنے کلدی او محبولدر بلن کو دو شکریدن سون
او ناریک بدن بلن کو دو شکر ایت کلدریس سوندری.
یا کی باره لار جنوب فالار ابده بلن او ناریک اور پاسند
چاقریده بو سوراقدہ آگلاشندی که او نار 8 آنی اولند هیچ
بر نولو اختر اده بولو نامالار. بر تو قله آلان نرسانیدن
همه می بو ایند، هم جانوس هم ترمان روسی اور ناف
عنه التیومک اولیس جقارغان باره لاری که ایکن. او آندریک
قوزال و مبارقی بو گن شو عدالتیونک اوزی ایکنلکی ده بو
زمان آگلاشندی

من در حال میستواره بولان عدالتیونک علیه ک، این آجده
هیچ بجه بچمادی، عدالتیو ایمه ده جه فانک اور ز آس
سایند لکی یانداز حمالق قلب او توره ده.

ایکچی ر حاده: آگلاشندن، کووا کاشنر لی تخار لار.
من بیست سو آزادا داشکند کی کاشنر لار ایجه
30 قدر ایکلیر جانوس نایمنه ده سوند که ملکی خبری
کلدی، بو سوداک سکن که نولوب که، په، بو یانداکی
ذما خانه گه تغلب قویلدری. هیچ کیم بونک غایدا ایکسی بله ده
پس او جون محبولدر دفریکده باشنا بر اس بلن قدر ایندی،
15 کون نولو دوق و فیلاند بلن سور و شروت کو رسند
تیخده هیچ نرسه جناریلا آنادی.

مهه 23-1922 بجي عله رده جانسلن بلن کو دهش ایند.
دیز سونده بولان بلن بور و شاهزادی

2 آفان فوسولنک شیرمسی: بیانک او زمانلار لازم بولان
ملوکلاری نولاش او جون فاندای جانیتمز و فاندای واسند
لدرگه قول او زانکسزی شو فوبود کی حاده بدل و حشی
آگلاسا کیم.

آفان حکمیتک با ساجلاق حر کندری بلن سلاقوس ده

لار کند کی آفان فوسولنک بولانی برقی جونه فیزیتار ایدی.
بو مثده اور کهنس او جون بامیر داگن چه فاشنمنک یلمانی
تاجیک حوالنیون فاندای لادوق، بو آنم بامیر داگن هندسان
ایندری بلن منقول جهه تینده باره ده باره ایدی، بو این
او جون حوانشونک سایلانه سب ده اونک تاجیک بولانی ایدی.
جونکه ناشکند کی آفان فوسولی ده تاجیک ایدی.
حوانشونک تاجیک تونسوی بلن دوست بولوب آلمدی او
آفانلار بلن تاجیکلار آزاداگی دوست ایچقلار دان فاندای
بوب فوسولی فوسولاتک شهر می ده پانزین خطه ده
سایش کوچه ده، فوسول بولانه او جون اون میگ اثون سون
سونه ده که ده ده طبله اس تکنک، آشنا فران
سونه ده، او زمان برق بون شیره ده طبله اس فوسول
بردک، او فارسی ایشکه آشیش او جون حوانشونه فوسول
بلان کاتیش بالعمر عالمان کوچه ده سایلانه، (فار اویس حایک
آنکه ایدک جونکه او کوچه ده بزنک ایدی)، فوسولی کچقورون
آنکه ایدک جونکه او کوچه ده بزنک ایدی، بون کن
یه که چاقری، کانیسی اینه آولدان او تک و بیتلاتیک بون کن
برنک و خانون آگه بیس اور اویک آلوک کیندی، فوسول بده
هیچ کیم قالدادی برق کچقورون بید کیم بولو ایچکی ده
خاتونلار بلن حاضر لادق، بیانک سون جانلار بلن خاتونلار دان
ریسی فوسولنک قدرکه اویتو داریس آلوک بولانی، ساخت
11 لرنه فوسول اچانیکه آیلان آچچیلاریس آلوک فوسول بده،
اونک ساخت زنجیریکه آیلان آچچیلاریس آلوک فوسول بده،
باددق، بیس ساده و فی آجوب، کیم کنکی بون کلریک باز جانیت
فو توغرافی آدق، بون ایشی تیر کمدهن سون آچچیلاری
بریکه کیروت تاقدق، فوسول ده ایکچی کون اوره بلن اخرا
ده، او تور کدن خاتونلار دان بیانک فوسول بده اویمه ده، هیچ
بر باره دون شبهه له نه سدهن باش آغرسی بلن فوسول بده،
فاینوت کیشی.

۳ - بوجارا مهاجر لری آزاددا خر کت. بوجارا امیری، باشند
بازاران هتل مخدوم و مکور شیرمهت قاصون آفاستادا او.
دستگاه (آبر کابل مک ۱۸ کیلومتر)، لکنده، فلهه فاتوه و بیکور
هر پرده باش ایدی). امیرنک واندا اوج بوجو کیپسیس باز
باساجی پاشلوقلاری و ساویت بوجارا اسداگی باساجیلچ سر.
کندری بدن امیرنک آزاداداگی راسه بو آدمدر آرقانی بولوب
ورد ایدی. بوندن باشقا شمالي آفاستادا ۳۰ میگ قدر
ورد کنه مهاجر لری نوچلاخانلار.

موسوا بو بوجارا مهاجر لری بدن کوب علاقه دنار ایدی
و هر مکوبده بوجارا مهاجر لری آزادیندا ایش بور کرم کیسی
ملک ایش آشغیترب بازار ایدیلار. مهاجر لری که یاناتیش اوچجون
صادفی بر خادندهن استفاده ایدم. بر کون آت بدن کابل مک
امرا فی چقنان ایدم. بولدا صادفه سر بوجارالی بلن نایندم.
او معنی خایتمه دوستانه بوز بدن اوز اویسکه قواناقها چاقیردی. بو
بوجارالی فلهه فاتوه راشایدرغان امیر آدمدر نهون ایدی. کله جعل
حجه کوچوریک برسته. اونک اویسکه باوب باساجیلار ایچک
کریب فالدیم. او زیکجه و هر عرب نور کچمینی پلکنم اوچون
اوردر هنم نورکه میسویق آدمدر نهون دیب بلدبله. فقط بر آز
سوکرا مدن اوزوونک ساوت نایندم لکنده ایشند کیسی و راقدنا
بوجارادون کلکمی سویلدم. اوبلو بو اعترافمنی دوسماجیلچ
کورزی بدن فارشو آلدیلار. فقط بر آز دمان سوکرا حکایه لریم
بدن خلاقدلوب تورلو نورس لری سورو شتره باشلادیلار. بو
سورنکه دوستانه بر دوچده ۳ ساعت قدر سویلشیب اونورده و
شچده دوست بولوب تارفالدیق.

هاچادر تیجسی بر چه کون سوکرا یاق چیتوب فالدی
اوج بوجارالی مسلکنک قابیش اوچون اذن آلب وریشی سوره
کلکمبلار. مدن جواسی ایکی کون سوکرا کیلوب آیشلادینی

سویلدم و ایکی کونکجه اونتلریک غرچه لری سفر که
سویلوب جواب آلب قویماقچی بولدم. ایکی کون سوکرا
کندری پلکاری زمان ساوت حکومتیک اونتلریک گئپشی خلده کی
ایسه کندریک جده و قلعی بولیپه ایتابیشی کیره کنکی س.
بلدم. اولا اوز توغریلکلدریس کورسیش اوچون بوجارا امری
و اوونک خر کندری ختنه، بوتون پلکنلدریس سویلوب پریشه
ریسی، ایکچیدهون بوجارا مهاجر لری ایچده بورنکه قابیش قکریسی
شوق ایشلدریس و ۳۰-۲۰ ملککار توپلاندان اونک بوجارا
جو پلکلدریس سویلدم.

ایکی هن سوکرا قابیشاقچی بوللمازدک سای ۳۰ بولوب
فالدی اونتلریک ایچدهون پیشی بزنک آگه تلهزیم. مهن موسقوانها
بوجارا مهاجر لری ایچده قابیش فکریک توچولشی ختنه ملصل
را بور لار پوباردم. مهن باشلچه مهاجر پاشلوقلاریک قابیش فکریسی
آلم سورگهن ایدم. جونکه بو پاشلوقلار کیه باشلاس، اونتلریک
آرفاندان کچیک، عادی قسملرده آفت باشلاز دیب اوبلر ایدم
موسقا هنم بو تکلیفسی بر که تصحیح بدن قول ایدی. او ایک
قاتاردا مهاجر لری قابیشها کیریش بو جول بدن باشلوقلاریک
قوت و اوھنلریه بینی پیشیش کیرمه دیب کورسندی. بو بورنکه
قابیش، ایده بیستی کوچه میش اوچون بوجارا شود لار قورولانیم
ور کنائکه اوز ایته کن بدن قابیشان مهاجر لریک عنو عمومی
اعلان ایدی. قابیش کیلوجلندکه بیر جایلاریسی قابیش ده
مادی یاردم پیشیش بدن اونتلریک به گیده اوز خوچاللاریسی قورا
پلکلدریکه باردم ایشی وعده ایدی. بو چاره لریک کیریشکه
شورا حکومتیی بالوز سایسی اونمس، اقتصادی و دینی ده محبور
اینر ایدی، باساجیلچ پتر بلکن زمانی، ۱۹۲۵ جی پلکرده،
شرق بوجارا اهالیز و سحراب بولوب قالغان ایدی. خلق فنا
آفاستان و ایرانکه قابیش کنکی کمی فساده سویلوب

پوریانی ایدی. او بیلار بیلک، خرچ بولوب کیتکن، بیلر
اپکلهی قالغان ایدی. بر آذ آول باینی بلدن مشهور بولان
پیلارلار خرابداری تبلدگان ایدی. نور کمبلرنک آلتون بلدن
پیک سالان قاراگول قویلاری ایده آفانتاندا کوچوب کیتلری
سلکنکی یەمه آخرا واقع خربه بیردی.

برچی قایتوچلازى ناشكىدە قاندای فارشۇ آلدیلار

1925 ئىنى يېلىك كوكىلەپىندە 30 كېلىك بىرىجىش شۇمىسى
بۇغا سالىم اوئلەرنك ايجىندە، اىتكى دچقان، آكتەلەرى، بار ايدى.
هار مهاجرى آرىپە آرىپە خىپت ايت بارىش بى اىتكى آكتەنکە
خواه اپتىلگان ایدى. باشقا آكتەلەر بى مهاجر قاتىارىش وە مهاجر
اپتىلەرى خىپت ايت بارىش اوچون آفانتاندا قالدىرى بارىلار
مەن مهاجرلارى بى بارىلار اىتكەن ناشكىدە كى چەقادرىسى بىلىكى
كە آپروجا مەكتوب يازۇپ بى مهاجرلار بلدن مەسكن قدر نازارەت
مەمالە قىلىتىپى اوئىم، اوئلەرنى بولماقان رسىيەلەر بلدن قىلاد
ماسداي بىز بىر لەتىرىشىك باشقا مهاجرلار ايجىندە، قايتشىش بىر و ياتىلار
سى پودىش اوچون ياردىم اتىدىرى كىنىي يازىدىم اوئىم سوڭرا
پورىان اىتكىچى غروب جىڭىرەدە سەلتلى آختارىتىلەر بلدن
فارشۇلادى، اوئلەرك بۇنۇن بىرسەلەزىدىن آغىز باچ آلدى.
بىتىلەرى جاسوسلىق بلدن شەھەلەلوب فاماققا آلدىلار، بى قىسى دە
وەد اپتىلگان يىز دە راردىمى آلامسان، ياشاشلىكىسى هەم تىيا
الماڭالارلاردان قايتىپ، آفانتاندا قاچوب كىنکەلەن، بى قاچوب
كىلوجىلدە ئىلىمى مهاجرلارى قايتۇن تىكىنەن ساۋىتىلار، و قايتشىش
حى كىي نوروب فالدى. فقط مەنم تىمانىدان قورولان آكتەلەر
شىكمى مەنظم اپتەلەدى وە اىم حىتنە كى خىرلەر چەقادر، بىكە
مەنظم سۈزىدە، كېلىك نوردى.

آكتەلەرك بى قىسىنى تور كەمن مهاجرلارى ايجىندە، اپتەلەش
اوچون شەمالى آفانتاندا بىرلەردىم. بى آكتەلەرنك خىرلەرى عىنى
— 28 —

ۋەنەن، كەن، بە، تو، (بىمە) كە آكتەن بولغان مەن سەرىخەدىكى
سادىت قوسۇنى بىستىكوف كە بىنلىرى بىلەت تورىلار ايدى.

أمير خوارز

آتا قىيادى

آمالى مقدس شەهد، سەدەكىلى ايركىن بالام،
بۇ تاخاڭرىسى اوچۇرغۇسى قىتىقىغان كور باشادىم،
باشادىقىدا مەن بىلەر ئەنۋەر ئەنۋەر ئەسلام،
بۇزىمكە داتىپىك شەناسى يەنە ئەنۋام بالام!

شەقى اوچجون كورىتىكەن شەناسى ايركىن آرسالام،
مەنرى آلتون آلتايلاز، كەننى قارلار بالام!

بۇزىمە بىز بىرە ماڭۇچىغا قاڭلىق بولما بولما يە كەنگىك،
كۆنۈپىك يادقىرا ماڭۇچىغا حق تۈزۈلە بار ئەنگىك،
مەحمد، قىلماڭ ئەنۋەر جاھەر جاھەل كەننەللەك،
وېيادە سېقىتمەق امت، بولوب امەن اللەكە!

قىلدىسى پۇدىنى، بىلدەشى ئەلى ايركىن آرسالام،
مەنرى اولوغ آلتايلاز، كەننى قارلار بالام!

شەن، سەرقىزلىكىدور جىددەم تۈرمەك بامىدە ئەللىكە،
عىبان قىلامان اوز خەم اوچجون تاڭرى ئەرىنگە،
اوئلەر ئەيشىدە دەبوانە قارشى كېلىدى اللەكە،
بۇ يۈرە، بۇئەنلەك اىتىپ دەناسى بۇ دېب خەداكە!

بۇرۇت ايركىي بولىدما مندەجە كورىتىكەن ايركىن بالام،
مەنرى يو كەنک آلتايلاز، كەننى قارلار بالام!

— 29 —

1930

دەقاپقىر.

اپتەلەش بىزىزىن: اپتەلەر.

تلغون

هەر طرفەن باشىن اىكىپ سىكىتىكەن او اوئىن،
عرا تووب مانىلەتىپ شۇپۇر-شۇپۇر يېغاپلازىر،
يائىدان تاشقا ئەمین اوروب چىز قىرىشقان بولالاڭلار،
تىالالاڭلارنى زىنداىدىن هەر طرفەن ئەجاپلازىر
كۈوك ساچىپ مېنك ئۆلمابوب كولىدىرىشان ئەمارلىرى،
دۇشمالەرنىڭ قارشىسدا قۇلەنلىرىن يېغاپلازىر،
ۋالدىرى ئۆب جاقماق چاقۇپ يو گورۇشكەن بولۇنلىر،
قاسىد قاسىد مىلىق آتىپ شىمالازىرى ھەيدەپلەن
قىشىن يازىن باشىدا قار حومىايىشقان اوئالاڭلار،
دۇشمالەرنىڭ قۇلەنلىرىن قۇدۇنلۇنى اوپىلەنلىر،
بو آتىلاڭلارنى دىللەرندە بور قوراڭان وولقاپلازىر،
آلاو بولوب اوستىكە جىتقاجاج يادور لارنى پېتىپلەر.
بىد على

تۈركىستاندا وضعىت

(باشقا مارغا كىلىكىن بايدىلاردىن توپلانىدى)

سوڭ ئىمالاڭ تۈركىستاندا ایران و مەختەستاندا قاچۇپ
جىققان بودىمىشلىرىزىمەن باشقا مازىغا هەر تۈرلۈ مەكتوبىلەر كىلىم
كىددەر يىك مەم خىر لەر بىلەن نولە بولۇ مەكتوبىلەر كىلىم بعضى يېرىسى
بۇندىن، نىز اىتىھ كەممۇز.

1... قۇلە كىفلاشتىرىش تۈركىستاندا ھەر ئاماپىدا كىتە قۇزى
خالىپلازىغا سىست بىرىدى. دەقاقلەر بىلەن ساۋىت مأمورلەرى ھەم
شۇقاقىچىلارى آراشىدا قالىنى توپقۇشمەلار بولىدى. كوب يېرىلەردى

قولخۇزغا فارشۇ بىرونەتتى قىلغان قورالىر دەقاقلارغا ساۋىت حكىكى
مەن قىلىچ، مىلىق و تۈرمالاڭ بىلەن حاواش بىرىدى و سانافىز
دەقاقلارنىڭ أولىدىرىپ بىتكەرچە ئالىلەتكەن دەلاكتىكە سېب بولىدى...
بۇتكەلە بىلەن سىر كاتىسى توپلوب كېتىكەن دەقاقلەر تىچ او توپ، دى
ھەر دام جىقىشىن قىلىپ تۈرەدلەر... «خوت» آتىك آخىر لاردا
قولخۇزغا فارشۇ قوزغۇلىشى اوش، آنديجان، نامالىكان، مەرغىلان
و، خۇقۇق ئىصالىرىدە بىر كۈندىم باشلانىدى... تۈركىستان دەقاقلەرىنىڭ
ساۋىت حكىكىنىڭ مىلح كۈچكە فارشۇ جىقىشلار قىلىشىدەن ئادىر
ئىسماخالىقى و، حىزىقىلارغا بىلۇن اىتكە كەنلىكى روس بولە
ويكەلەرىنى كوب تۈرىشكە توپورە كەندە و، ھەر كۈن دەغا قاتىل
چارچەلەر، باربارجا تىدىرىلەر كۈرۈشكە محىور قىلىماقدادى...
II... 1920/22 يېرى يېلەردى، بولۇشويكەلەن ئامالىدان ئامالىدا
آنىان، سوڭرا يېش يېل آرتىخالكىلىك كە سوردۇ كۈن قىلغان آنديجانى
حالا ئىخان تىكار تۈركىستانكە قايتىپ، اورادەن خالۇن و، قابىن
آماسىلە بىر لەتكەن تۈرلۈ مەقتىلەر اىچىدە ياقىدا آقماشىلما قاچۇپ
جىتا يېلىكىن. بولۇ مەندىشىزلىك مەھىددە كى مجرىمىز آزقالى باشقاڭار
ماڭىزغا يازىغان اوزۇن مەكتوبىنەن توپلەنە كى قىسىلدىرىنى كۈچىرىمىز:
... مەن اورىم آنديجان، چىخ فىل، يېكىمان ئاشىدى دە
اولىو كەن ايدىم. بىردىن مېلىتەلەر خىركىن بىجا و اضطرابىدە
كۈرۈنىدى (قىدا حاكمى مەحكەمىسى شۇ! يېكىمان ئاشىدا دەج.)
برار ساعت اوئىتىدىن شۇ! كېتىك میدان قىشلاقىدان كېلىكەن
آدەملىر اپله توپلۇن قالدى. مەحكەمە كە بىر نىچە بويو گەدرى كېرىپ
قىدا حاكمىك قىشلاقىلارنى قولە كىفلاشتىرىشكە فارشۇ بىرونەتتە
رىپىن بىلدىرىدىلەر. قورالىي مېلىتەلەر مەحكەمىنى تۈسىپ تۈرگەلەر
ايدى... قىدا حاكمى كېتىك مېدايدەن توپلاپ ئىش قىشلاقىلارغا اوز
مأمورلەرىنىڭ ياكىلىش ايش كۈر كەنلىرىنى، قولخۇز تۈرىشكە جىرى
ايىمس اختىارى بولغايانى سوپىلەن خلق ھىجانىنى باسماقىچى بولۇ

لدى... 10.9 بىڭىچىن اينلىكىان و سلق قادىمىش حاكمىك
سۈرۈكىكە، قاتىپىتىپىن اىسکى شەردىن يېرىنىڭىزىڭىزى
اچرا قۇمۇتىكە زامان يۈرۈۋەدە... بولەم خالقىقۇم (قاتى قۇمۇتى
سى) ئاسى قارىتسىدا توڭالدىي، و ادارەتكە مەدىر و ايشچىلەرنى
دەغانلىرى كە موافت ايدىدار و مۇرىدىلەر مەلىخەن آولىجە نەلۇن
اچرا قۇمۇتىبەندىكى مەدىر و مۇرىدىلەر مەلىخەن آولىجە نەلۇن
آرقانى خەرەد بولەلەزىدان خىلىقىن كېلىپىكە حاصللىق كۆچىرسى
ايدى، ايشكەنلىرى يېكتىپ، دېچىرلەپ قۇشاڭىز... كۆچە كە
يېلىغان خەقى اچرا قۇمۇتىسى كە مەلىخەن مەورەلەر با لاحاجە
(ئۇن) دەن قارشى آدىلان خەقى با لاحاجە كە زاراسىلىرىن
يەندىرى كەندىن سوت، او ئەندا:

مايسىمەسى كە قۇلخۇز بوق بولۇن، بادىتكالار، راحت
ايمىزىرىد بولىتكالار...، دېت خىلىقىن سادقىن سۇدايى باستۇرغان
بولەلەل، او نەن سوڭ خەقى تۇد، تۇدە حالىدا هەر ئاماڭا ئاز قالىپ
كېنىدى.

بۇ جەمات شەر كە كېلىمەن بورۇن، قۇلخۇز بوزىش
اوچون قىسلەنە جىقان مەورەلەرى او ئەنھەر كەن، بۇ مەورەلەردىن
قاچىپ قۇز تو لا يەتكەلەرى خەم باراد.

قىتلەقلىرىنىڭ مەنقا باشلاغان بۇ اھىيەتكە خەركى بولىۋىن
حکومىتىن كوب ايدىتەلر كە تو سودىدى، بولىۋىنلىرىدە بىر دەغانلىرى
خەركىنلىرى ئارقاسىدا و شەتكىلات باڭلىنى اوپىلسە، بۇ خەركىنلىرى
قوشۇلماق بۇن قىتلەقلىرىنىڭ او قۇمۇشلى ئەزىزىتىنى و او زىحالى
دەغانلىرىنىش توپ ئاماڭالار، كۆسى آيت او ئەنھەر كەنلەر و
بىنبارىنى دە سوڭ كۈن ايشكەنلەر...

و بى سو او بىلەتلىكاي خېرىپىزلىرى ھەم شۇندىمى طەقىش ئەقا جىدى
آڭىز جىلتىلار قىتلەلار ئىدى؛ ساوت حکومىتى بولىۋەر كە ھەم
ئىنى جەنەرى روا كۆردى. آولى آڭادىكى چىزداوا و بىر قۇلخۇز

لارى بۇ قۇنلەمادى ئەخارىغا، قۇلخۇز وزىش اىشلەرىنى بايت كەن
قىلىن، اىستەمەگەن قىلىمسىن، شەدارى بىلەن بىر كەن كەنلەر،
تىۋىيەتات ئۆزىسىدا قۇرغۇنلەر ئۆزىمەمۇنە، بىر قۇلخۇز لارى تۇر،
كەنلەر ساۋىتتىكەنلىك سالىق ساپتى قۇلخۇزغا كېرىشى
مۇجۇر ايشمەك مەقصدىدە بور كېرىلەنر.

III — بازارغا آپىرا، بىرندىسى، بىرچى... كېرىپ سالۇجىنەت
قۇلەندا قىسالاقى بولمايانا غالىد دېنە كەنلىقىنەن، مەشىنەن،
خەقىلىنى و خەقىقەن، فەقىزەرلەر.

ھەر دەغان بازارغا 4-3 بىر بىر كەنچە ئەللە كېرىپ سالا يەنەن
اڭ دەغانلىك ئورىپەسى تۈلە بولۇن حەمسى بورىك كۆرۈنەتىردى
بىنى ئارىپ آلازىلار و او زىپىن «حکومىتىكە سەرمەتىن بازاردا
سالىقچى بولما ئوشۇمۇر، دېب ئەپلىك درخان قاماڭان آلازىلار
جراسى 3 يەلقى سوڭ كۈن...»

ساپىن، جوراب (بېرىق)، و سۈنگە ئوخشانى بارىتەلەن تۈر،
كەنلەمە باز، زۆرسەدە يەقىلىك كە كەنچە آلازىلەن كەن،
زۆرسەدەن كوب دەسلەرىن بارىتەلەنلىر... تۈر كەنلەمە، جە كەنلەنەن
لەك او زەنلىكە مەخصوص قۇمۇپەر ئەقلەرى باز، بۇ قۇلۇر ئەپلىكە
ھەر ئەرسە تايىلادر، بىرە جە كېنىڭلەر ھەر قاپىسى قۇلخۇز ئەنەنەن
اىستە كەن بەرسەلەرىنى لوپىز آلا يەلىز لەن.

IV — ... ئاشكەنده جىوانات بازارى باز، ھەر كەن 10.5
باشتاجە كەنلەنەن ساتا پىش، ئاشكەن كەننى تۈر كەنلەك ئەك او لۇغ
تەھرىدە، ھەر دەھىدە يەتىر ئەپساد دەكائى باز، سالىق آڭىزىنەن
بۇلەلەرە يەلماڭاندا، ئەپساد دەكائى قارىتسىدا 500-400 كەن ئەدە
آرفاغا ئېزىلىپ تۈرىت كەنۋەرلەن.

موستۇا قۇلخۇزىكە ئەندەنى دەلەلەردىن كېلىش ساپاج مەسىم
بەزىرەن بىنبارى ئاشكەن كەنلىك كەنلىك اىسکى شەرىسى سىر اپتە كەنچى
بۇلەلەلار، عىزىز قۇماقلار شىخاۋىدە ئەمپۇر، ئاشخابول و بىش باشاج

نامه‌زی کبر و گون یوله نور کدن خلق قائله لدریپی کو
روب تجرب ایشکنلار و اوئله‌ری باشلاپ بیور گمن ساوت ماموری
که: دو خلق پنه اوچون بو قىز اشتاق بەلن توپشە نور و بىر دىپ
دېپ سۇلما پېرى كېلىدەر او مامورىدە دو خلق دوكىدىن فارس (زايد)
آنلى اوچون اشتاق بەلن توپلاپ كۆنمە كەددەر دىپ جوان
پەگان...

7 - اوش شهر ادارمىي باشلوغى مىرساعت مەللەبايى
29 د آتى فە اوستە كوردم. اوج گور كە او لو كەن
كومولىكان يە، فازيلان اوج گور يائىدا اوج او لوك بار ايدى.
مىرساعت مەللەبايى ياتىدا كى بىر تاخىغا سۈلدە كەپىدىن بو اوج
او لو كەن بىرچىسى گېپ، ئۇملۇك باش آكىتى، اېتكىچىسى مېلىسلەر
باشلوغى (سلمان) ايدى. اوجچىسىنىڭ كىم بولغانى حىنەدە مېر
ساتىك يە سۈلدە كەپتى اىستە آلامدە. هەر حالدا بىر ساوت
مامورى بولسا كېرىك... مەللەباي سۈزىدە دوام يېت ياتىدا كى او زىز
چىا... گلناندە خاشر جودە يامان بولوب تۈرۈپ. بونەرنى
(او لو كەنلى كورستىپ) كەندا دە كى ياسماچىلار أۈلەپ دەپلەر.
زېھار سىز شەردىن چىنگى... لازم بولسا بىشلى او روپلەر.
كە خط يازىپ پېرەپلەن... دېپلى.

اوش طرفىدە مجاهىدلار قۇلىنى ھەم منظم دەلەر. خلقنىڭ
پارىزىلە ياخشى ايشلەر كورىدە كەندىزلىر.

25.VII.30 دە فرق قىز مجاھەد قوه شەرىكە كېرىپ يە كە
بە كۆپ نات چەنلىق او نۇزىچە مېلىشك مېلىق و او قاڭارپىنى آلىپ
اۋازىدان آنلار ساپ ئەملاڭار. آن اېكە لدرىپە كەن بوللى
تۈمىز ھىچ بىر كېكە سەر تىكۈرمىدىن بىز شەردىن چىقىپ
كېنگەلەر. مجاهىدلار كېنگەلەن سوگرا شەركە ساوت عىڭىز
لەرى كېلىپلەر. فقط ھىچ بىر ايش كورىدە آلامدالار.

71 - قىزىرتان قۇمۇنالى شەپسەدە خەمت قىلۇچى بىر
— 34 —

اورىكەن اىشىتىكەپىكە غاراڭاندا 175 سوم آلىق بەلن 4 مەندىن
پىس اوچۇمۇك اوچون ناشتا چىقىندا مىجاھىدلەرنى اوچىرىتەكىنلەر.
پەخاھەنلەر بىر مەندىلەرنىڭ آتى وە قورالاڭارپى آلىپ او زەھەرىسى
شەر كە جۇرە كەنلەر. بۇنلاردىن 35 ياشىدا بولغان بىرپىنلەن قەچىچە
بۇنلارنىڭ سلامت قالماقى مەندىن فلان مىڭەپىدىن بولنای اېچەلە
رىنەڭ كى بىر آلان ساپىستىدەر. بىر آلان مەندىن ساپاپىدىن ياشتا لارى
ھەم خلاصىن بولماڭان اىيش...

ياشىكىن اطراپىدا وە يېكىدىن تاغلىق قىزىلەرنىڭ مجاھىدلەر
نۇدىسى باد. بورۇنى قۇزىخالىقىدا بىر تاماڭلاردا كۆرپىكەن مجاھىد
لەر فەرغانەدەن اوتكىن بولۇر ايدى. حاشر بىرنىڭ او زەھەرىنى
ھەم مجاھىد تۈھەلەرى چىقىقادىدە...

تۈر كىستان خېرلەرى

1. بولشه وېكىلەر يالقانى

1 - بولشه وېكىلەرنىڭ يالقانچىلىقىدا نە درجهە ئىرقى اىشکەنلەرپىنى
نۇرىنە، كى اېكى مىڭ آتىق كۈرسەندەر. قېزىل اوودا دا يۈسى
3 تىجي آزىزىدە آغاى اوغلۇ نام بىر كىشى جىس اپلىتىدە. دېر اودا
ووستو كەغا غازىتايىنك قۇماراوف دېكەن مەجىنگە كۆرە، بىر آغاى
اوچىلىك يەممەس عىسى خەرىن آزىز بادا ساوت روبىپەكە دو شاد
ئىلى بەلن تايىلان جوقاى اوغلۇ مەصلەنىڭ آڭ ياقىن توغانلارنىڭ
بولغانى، اىيش.

فازاق شەرىمىسى بۇ يۈچە جوقاى اىشلى مەصلەنى يەك او دە بورى،
قېچاچى اورۇيىدىن، آغاى اوغلۇ كېچۈك بوز، جاياس اورۇغىدە، كى
دەرى كەچى طاققىستەنلىدەر، دېمەك تۈر كىستان تۈر كەنلەرى شەرىمىسى
قەلە نظرىدەن جوقاى اوغلۇ مەصلەنى يەك كە آغاى اوغلۇ، اكىل